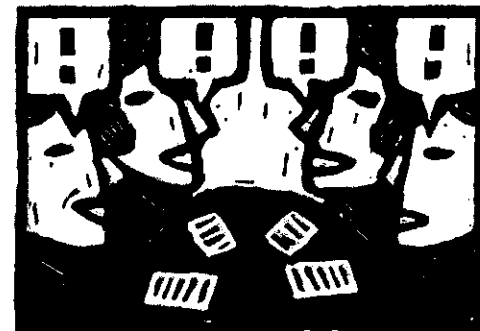

נכים וחללים במערכת הביטחון

מדור במה

על-פי החוק, חייל יוכר כחלל או כנכה של מערכת הביטחון, אם יתמלאו שני תנאים בעת ובעונה אחת: מותו או נכותו נגרמו לו בתקופת שירותו ועקב שירותו. בשנים האחרונות נטו בתי-המשפט לפרש בצורה רחבה מאוד את התנאי "עקב השירות", עד כי הוכללו בו גם חיילים שנהרגו או נפצעו עקב שימוש פלילי שעשו בנשק צה"לי

סא"ל (מיל") צבי א' רוטנברג

מבוא

משרד הביטחון מטפל כיום ביותר מ-21 אלף משפחות של חללים וביותר מ-85 אלף נכים. נוסף על כך הוא מטפל עוד בעשרות אלפי תביעות – הן של משפחות שמבקשות שיקיריהן המתים יוכרו כחללי מערכת הביטחון והן של נכים שרוצים להיות מוכרים כנכי מערכת הביטחון.

תקציב אגף השיקום לשנת 2003 עמד על כ-3.3 מיליארד שקל. לשם השוואה, זהו תקציב הגבוה בעשרות אחוזים מהתקציב הכולל של משרדי החוץ והמשפטים. על-פי החוק, חייל יוכר כחלל או כנכה של מערכת

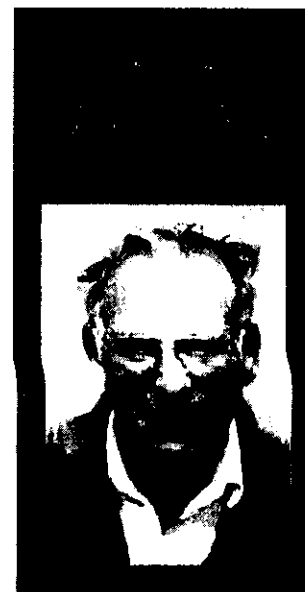
הביטחון, אם יתמלאו שני תנאים בעת ובעונה אחת: מותו או נכותו נגרמו לו בתקופת שירותו ועקב שירותו. בית-המשפט העליון נדרש עשרות פעמים לפרש את הביטוי "עקב שירותו", אך עד כה לא נתן פירוש מלא לכך ולא קבע קריטריונים קבועים ואחידים לפיצוי.

במהלך השנים, בעקבות תיקוני החקיקה

ובעיקר בעקבות הפסיקות הרבות, חלה הרחבה ניכרת בהגדרה הקובעת מיהם נכים וחללים של מערכת הביטחון. המגמה של בתי-המשפט לגלות רוחב לב כלפי התובעים הביאה לכך שנספים וחללים רבים זכו להכרה של מערכת הביטחון, אף שלא היה להם שום קשר לשירות כלשהו בצבא או במערכת הביטחון.

פגיעה עקב השירות

הביטוי "עקב שירותו" שבסעיף 1 לחוק הנכים הוא המוקד העיקרי לדיון בכל הערכאות. קשת

האירועים הנכללים בסעיף הזה היא רחבה ביותר: החל מחבלה ופציעה בשדה הקרב וכלה בהתפרצות מחלה קונסטיטוציונלית (רדומה) מאידך.

חייל שלקה בנכות יהא זכאי לתגמולים עם קיומם של שני תנאים במצטבר:

1. תנאי הזמן – "בתקופת שירותו": הפגיעה חייבת להתרחש בתקופת שירותו של החייל.
2. תנאי הקשר הסיבתי – "עקב שירותו": חייב שיתקיים קשר סיבתי בין הפגיעה שהחייל נפגע בה לבין שירותו בצבא.

שני התנאים האלה הם נפרדים ומצטברים, ובהיעדרו

של אחד מהם לא יבוא חייל שנפגע בקהל הזכאים לתגמולים. אין חולק על כך שמשמעותה המקובלת של המלה "עקב" היא "מפני ש", "בגלל", "כתוצאה מן" וכיוצא באלה מילים המורות על קשר סיבתי בין פעולה או מצב לבין התוצאה הנובעת מהם. אף-על-פי-כן אין המושג "עקב שירותו" ברור כל כך, בייחוד כשבאים

לדון בתוצאה המרוחקת במידת מה מהפעולה או מהמצב הכרוכים בשירות, ובראייה ראשונה קשה להבחין בקשר הסיבתי שביניהם.

כאמור, בית-המשפט העליון נדרש עשרות פעמים לפרש את הביטוי "עקב שירותו". כדי להמחיש את הקושי הרב שבביטוי הזה מובאים להלן קטעים מפסקי-דין קלאסיים בתחום הזה:

חייל הסתכסך עם מפקדיו בצבא, ואחד המפקדים אף נהג להעליב ולפגוע בו לעיני שאר החיילים. החייל נפגע קשות ולסוף חלה בסוכרת (שהיא ביסודה מחלה קונסטיטוציונלית). על יסוד חוות-דעתם של מומחים,

המגמה של בתי-המשפט לגלות רוחב לב כלפי התובעים הביאה לכך שנספים וחללים רבים זכו להכרה של מערכת הביטחון, אף שלא היה להם שום קשר לשירות כלשהו בצבא או במערכת הביטחון

קונסטיטוציונלית. במקרים אלה נקבע קיומו של קשר סיבתי-משפטי, הגם שהאירוע שבעקבותיו פרצה המחלה אינו אופייני לחיי הצבא דווקא. למשל, בפסק-דין (ע"א 419/58) נידון עניינו של חייל "פסיכופט מסוג בלתי יציב" שנחבל כתוצאה מניסיון להתאבד במהלך שירותו. בית-המשפט הכיר בקשר סיבתי-משפטי בין מחלתו של החייל לבין שירותו בצבא.

התנהגות רעה וחמורה

יתרה מזאת, במהלך כל השנים כמעט שלא נעשה שימוש בסעיף 9 לחוק הנכים, שקובע כי אין נכה זכאי לתגמול, אם "התנהגות רעה חמורה מצידו גרמה לנכותו".

הסוגיה הזאת נידונה ביסודיות בפסק-דין (ע"א 76/517). האירוע שנידון בבית-המשפט התרחש בבסיס צבאי ברמת-הגולן, סמוך לגבול עם סוריה. המערער היה חייל צה"ל, וביום 25.7.1972 נכנס למרפאה, ישב שם על המיטה ומצא מתחת למזרן תת-מקלע "עוזי". הוא לקח את הנשק לידיו, טען בו מחסנית מלאה בכדורים והניחו על ברכיו. תוך כדי כך נפלטה ירייה, וזו פגעה באמת ידו השמאלית של המערער. נגרמה לו נכות של 15%, והמערער תבע תגמולים לפי חוק הנכים.

אומר השופט: "ואומנם אין הדעת סובלת, שאם נגרמה לו לחייל חבלה תוך כדי ביצוע עבירה צבאית, לא יראו עוד את החבלה כנגרמה 'עקב השירות'. יש עבירות צבאיות המבוצעות מטבע ברייתן עקב השירות ואינן

ובהעמידו את "הקשר הסיבתי הקונקרטי" כמבחן לקשר הסיבתי-משפטי, מצא בית-המשפט כי המחלה פרצה עקב השירות.

עולה אפוא השאלה: אם הקשר הסיבתי המספיק הוא קונקרטי ולא טיפוסי, על שום מה צריך היה המחוקק להוסיף את המילים "עקב שירותו" ולא הסתפק בקביעה "בזמן שירותו" בלבד? שהרי כל תאונה המתרחשת בזמן השירות קשורה מבחינה קונקרטית בנסיבות השירות. ואכן אחד השופטים, שהיה בדעת מיעוט, סירב להכיר בקשר הסיבתי ונימק:

"כאשר חייל, בגלל אופיו המיוחד, מגיב מבחינה נפשית בצורה בלתי רגילה על אירוע רגיל הקורה בתקופת השירות – אירוע שעלולים להיתקל בו בחיי יום-יום ושאינו מיוחד דווקא לשירות בצבא – וכתוצאה מכך פורצת אצלו מחלה שהייתה לו נטייה אליה קודם לכן, אין בשום פנים ואופן לייחס מחלה זו לשירותו בצבא ולומר עליה כי היא אירעה או הוחמרה עקב שירותו". חילוקי הדעות האלה שבין הרוב לבין המיעוט – להרחבה או להצרה של אחריות המדינה כלפי חיילים בעת שירותם בצבא – מלמדים עד כמה תלוי הקשר הסיבתי במדיניות שבית-המשפט דוגל בה.

סוג מקרים שני אינו קשור בהכרח במאפיינים הייחודיים של השירות הצבאי, אך כולל אירועים חריגים ויוצאי דופן שאירעו לחייל במהלך שירותו ובקשר עם שירותו – אירועים אשר בעקבותיהם פרצה בגופו מחלה

יכולות להתבצע אלא עקב השירות בלבד. אין לך דוגמה טובה מזו שבשימוש בנשק ללא זהירות: השימוש בנשק הוא אליבא דכולי עלמא שימוש עקב השירות, ואין בדרך זו או אחרת של השימוש כדי להוציא מכלל 'עקב השירות'. הוא הדין בשימוש בנשק ללא סמכות או ללא פקודה. הנשק הגיע לידי החייל עקב השירות, והוא נשאר בידי עקב השירות אף אם הוא משתמש בו שלא לצורך השירות. ואין נפקא מינה לעניין זה אם אותו שימוש בנשק מביא לידי חבלה בגופו של החייל המשתמש בו או בגופו של חייל אחר."

השופט בדעת מיעוט אמר: "לדעתי אי-אפשר לומר שכל שימוש בנשק, כשהוא נעשה על-ידי חייל, מהווה שימוש 'עקב שירות'. כל עוד משרת החייל בנשקו את מטרותיו של צה"ל, הרי השימוש, אפילו היה השימוש רשלני או ללא פקודה מהממונים, נעשה עקב שירותו; אך אם חורג החייל מהמטרות שלמען הופקד הנשק בידי, כגון שהוא משתמש בו למטרותיו הפרטיות, אין לומר שהשימוש הוא עקב השירות. אם יתקבל הניסוח הרחב שהוצע על-ידי חברי, נצטרך לפסוק שחייל המשתמש בנשקו הצבאי לשם חיסול חשבונות אישיים עם אויביו

או לשם שוד בדרכים מבצע פעולותיו עקב שירותו הצבאי. לדעתי, עלינו לזכור שלא כל דבר שנעשה על-ידי חייל בתקופת שירותו נעשה גם עקב שירותו, ואפילו שימוש בנשק שנעשה בעת השירות יש והוא נעשה שלא עקב השירות. על האבחנה בין 'תקופת השירות' לבין 'עקב השירות' עמד המחוקק כשאמר בסעיף 1 לחוק התגמולים שרק מאורע שאירע בתקופת השירות והוא גם עקב השירות מזכה את החייל בתגמולים. אל לנו לשנות את כוונתו המפורשת של המחוקק בעניין זה על-ידי פירוש המבטל (למעשה) אחד מהתנאים הנ"ל ומשאיר בתוקפו רק את התנאי האחר.

"ה'עוזי' הנידון הגיע לידו של המערער ללא כל קשר עם שירותו הצבאי. כזכור, ביקר המערער במקום מגוריו המאוחר של חברו ומצא את הנשק במיטתו כשהוא מוסתר מתחת למזרן. אילו מצא המערער באותה הזדמנות מצלמה באותו מקום, האם גם אז היינו אומרים שהיא הגיעה לידי עקב השירות? ואפילו נניח שאותה מצלמה הינה רכוש צבאי ונמסרה לידיו של החבר בקשר עם תפקידו – האם ניתן לומר שהיא, כאשר הוציא אותה ממקומה, הגיעה לידי המערער עקב שירותו הצבאי? אינני רואה לגבי עניין זה הבדל בין המצלמה שבדוגמה ובין ה'עוזי' שבמציאות. לדידי יש לומר על שניהם שהם הגיעו לידי המערער בשעת שירותו אך לא עקב שירותו. נטילת

ה'עוזי' המופקד בידי אחר על מנת להשתעשע בו אין לה כל קשר עם קידום מטרות השירות, ולכן אין לומר עליה שהיא נעשתה עקב השירות או שנשארה בידי עקב השירות.

"גם כשמילוי של התפקיד הינו שלא כדין, כגון ברשלנות או תוך התעלמות מהוראות הממונים, עדיין יוכל הוא להיחשב כמעשה שנעשה עקב השירות, בתנאי שהוא נעשה תוך מילוי תפקיד צבאי ולא לשם מטרה פרטית, משחק, מעשה קונדס וכיוצא באלה מעשים שאינם בגדר 'מילוי תפקיד צבאי'".

מסקנות ומחשבות

בהצעת חוק התגמולים לחיילים ולבני משפחותיהם (חבלה שלא בעת מילוי תפקיד) תשכ"ח ביקש המחוקק לתקן מצב ששרר אז, ולפיו חייל צה"ל שיצא לחופשה ונחבל בגופו לא היה זכאי לתגמולים לפי חוק הנכים, שכן החבלה לא נגרמה עקב שירותו הצבאי ובדרך כלל הוא לא היה מבוטח בדרך אחרת.

המחוקק יכול היה לפתור את הבעיה הזאת בדרך אחרת – באמצעות ביטוח החיילים – כנהוג לגבי כלל ציבור העובדים (והאזרחים מהשורה). יש להניח שבעקבות לחץ המשפחות, שביקשו להיכלל במסגרת נכי צה"ל וחללי צה"ל נחקק החוק האמור.

על-פי "חוק בתי-קברות צבאיים" תש"י-1950, כל חייל שנספה במהלך שירותו מובא לקבורה בהלוויה צבאית, נקבר בבית-עלמין צבאי, שמו מופיע בספר "יזכור", ומשרד הביטחון מסייע למשפחות לקיים אזכרות לזכרו. החוק הזה חל אפילו על חייל שהשתתף בשוד מזוין ונהרג תוך כדי חילופי אש עם השוטרים. יחד עם זאת יש לציין כי לא כל מי שמוכר על-ידי "חוק בתי-קברות צבאיים" מוכר גם על-פי "חוק משפחות חיילים שנספו במערכה".

במשרד הביטחון פועלת ועדת למ"ד (לפנים משורת הדין), המעניקה תגמולים והטבות גם למי שלא זכאים להם על-פי החוק היבש, כגון מקרים שבהם בן המשפחה נהרג במהלך חופשה מהצבא בנסיבות שלשירות הצבאי אין כלל קשר אליהן.

המגמה של בית-המשפט לגלות רוחב לב כלפי התובעים הביאה לכך שבכלל הנספים והנכים ישנם כיום כאלה שבינם לבין מהות השירות הצבאי מפריד מרחק של ת"ק פרסה.

אין מחלוקת שלמערכת הביטחון יש מחויבות מוסרית לא רק לחיילים שנפגעו על-ידי האויב ולבני משפחותיהם, אלא גם לאלה שנשלחו לצלול בקישון או נפגעו בתאונה

יש לחזור לכוונה הראשונית של המחוקק ולקבוע כי רק חיילים ואזרחים שנהרגו או נפגעו עקב פעילות שהיא צבאית או ביטחונית במהותה יזכרו כחללים וכנכים של מערכת הביטחון ויזכו בכל הזכויות שמקנה המעמד הזה, כולל קבורה בבתי-עלמין צבאיים

מבצעית וכיו"ב. אבל מדוע צריך משרד הביטחון לטפל כיום – על-פי חוק – גם באיש קבע או בשוטר שנפטרו ממחלה ומוכרים מייד כחללי צה"ל? מדוע חייל בחופשה שעושה להטוטים באופנוע ונפצע עקב כך בתאונת דרכים זכאי לאותו יחס כמו לוחם שנפצע בקרב?

הדברים הגיעו לשיא אבסורדי, כאשר חיילת שקיימה יחסי מין עם חיילים רבים ולקתה עקב כך במחלת נפש הוכרה כנכת צה"ל (ע"נ [ב"ש] 93/33).

במצב הנוכחי אם חייל וחברתו האזרחית נהרגים בפיגוע טרור ביושבם בבית-קפה או בתאונת דרכים בעת חזרה מבילוי, החייל הוא חלל צה"ל, ואילו החברה שנהרגה באותו

אירוע היא נפגעת פעולת איבה או נפגעת תאונת דרכים. לעומת זאת אזרחים שהשתתפו בלחימה בפועל נגד מחבלים ועקב כך נהרגו או נפצעו לא יוכרו כחללי צה"ל או כנכי צה"ל.

לדעתי, יש לחזור לכוונה הראשונית של המחוקק ולקבוע כי רק חיילים ואזרחים שנהרגו או נפגעו עקב פעילות שהיא צבאית או ביטחונית במהותה יוכרו כחללים וכנכים של מערכת הביטחון ויזכו בכל

הזכויות שמקנה המעמד הזה, כולל קבורה בבת-יעלמין צבאיים. לעומת זאת בכל יתר המקרים יהיה דין אחד לחיילים ולאזרחים על-פי חוקי המדינה הרגילים.

ההצעה הזאת נכונה וצודקת ותעניק מעמד ראוי ונכבד לחללים ולנכים של צה"ל הזכאים לכך משום שסיכנו את חייהם למען המדינה. יש לכך גם משמעות מוראלית וחינוכית לחיילי צה"ל וגם משמעות לאומית מהותית ביותר אם מספר החללים והנכים של מערכת הביטחון יכלול אך

ורק את הזכאים לכך על-פי הקריטריונים האלה. מעבר לכך יביא יישומה של ההצעה הזאת להקלה מנהלית על האמורים לטפל בחללים ובנכים של מערכת הביטחון וכן לחיסכון משמעותי בתקציב הביטחון.

יש משמעות מוראלית וחינוכית לחיילי צה"ל וגם משמעות לאומית מהותית ביותר אם מספר החללים והנכים של מערכת הביטחון יכלול אך ורק את הזכאים לכך על-פי הקריטריונים שפורטו במאמר זה

